

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Кафедра сучасної української мови

Український мовленнєвий етикет

(назва навчальної дисципліни)

ПРОГРАМА
навчальної дисципліни за вибором
підготовки аспіранта
(назва освітньо-кваліфікаційного рівня)

Чернівці
2016

РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО:

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
(повне найменування вищого навчального закладу)

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ:

Кульбабська Олена Валентинівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

„Український мовленнєвий етикет”

(за вимогами ECTS)

Специфіка мовних стосунків між учасниками спілкування є важливим об'єктом наукових студій у сучасній лінгвістиці, філософії, психології, культурології.

Останнім часом активізувалася увага вчених до так званих „формул ввічливості”, об'єднаних загальним поняттям „мовленнєвий (комунікативний) етикет”, оскільки сучасне життя ставить нові вимоги до освіченості і шляхетності суспільства, до підвищення загальнолюдської культури. Відродження української духовності не можна уявити без уважного вивчення мовленнєвого етикету, що сформувався історично й передається від покоління до покоління як еталон ввічливої мовленнєвої поведінки народу, виразник людської гідності і честі, й аристократизму духу.

Український мовленнєвий етикет нерозривно пов'язаний з національним характером українців, ментальністю, самобутнім способом мислення й світосприйняттям, психолінгвістичними та соціолінгвальними характеристиками. Простежено певну паралель між вдачею народу та його мовленнєвою поведінкою. Правила мовленнєвої культури втілені в системі стійких формул, своєрідних етикетних висловлень, прийнятих і запропонованих суспільством для ситуацій ввічливого контактування зі співрозмовником. До таких ситуацій належать: звертання до співрозмовника, привітання, знайомство, вибачення, подяка, вияви люб'язності, запрошення, віншування, прихильності, прощання, благословення та інші.

М е т а викладання навчальної дисципліни – на основі комунікативно-діяльнісного підходу до опрацювання мовних явищ сприяти формуванню національно-означеної культури мовленнєвої поведінки аспірантів у конкретних комунікативних ситуаціях: вітання, звертання, прощання, побажання, подяка тощо.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є види, форми та специфіка етикетних конструкцій в українській мові.

Курс II	Галузь знань	Характеристика навчальної дисципліни
Семестр – 1 Кількість кредитів ECTS – 3 Тижневих годин -	<u>03 Гуманітарні науки</u>	<i>Тип:</i> за вибором <i>Загальна кількість годин – 90 год.</i> Аудиторних – 45 год. Лекції – 20 год. Практичні заняття – 25 год. Індивідуальна робота – 2 год. Самостійна робота – 41 год.

З а в д а н н я викладання навчальної дисципліни полягає в тому, щоб:

- 1) уточнити зміст і лінгвальний статус понять „мовний етикет” і „комунікативний антиетикет”;
- 2) розмежувати поняття „вербальні та невербальні засоби комунікації”;
- 3) установити ідіоетнічні, регіональні та гендерні особливості спілкування;
- 4) визначити лексико-граматичні та стилістичні особливості мовленнєвого етикету;
- 5) схарактеризувати стандартні етикетні формули українського мовленнєвого етикету;
- б) розкрити комунікативну доцільність використання невербальних засобів етикету;
- 7) навчити аспірантів вправно вживати етикетні формули в різних комунікативних ситуаціях.

Компетенції, якими має оволодіти аспірант у процесі вивчення навчальної дисципліни:

- *з н а т и* теоретичні відомості про: а) когнітивний, психолінгвістичний, соціолінгвістичний та культурологічний аспекти дослідження мовленнєвого етикету українського народу; б) структурні, семантичні та функціональні особливості етикетних формул; засвоїти синтаксичну типологію етикетних конструкцій; оволодіти відповідною науковою термінологією, що її передбачає науково-методологічна база курсу;

- *р о з у м і т и* лінгвальну природу етикетних формул та критерії їх поділу на структурно-семантичні та функціональні різновиди;

- *в м і т и* вільно оперувати теоретичними та історичними відомостями, метамовою курсу; виокремлювати етикетні конструкції з різножанрових текстів й основного мовлення, ураховуючи функціонально-прагматичні чинники комунікації; аргументувати доцільність їх уживання в реальних ситуаціях мовлення з огляду на авторські інтенції.

Практичне значення курсу за вибором полягає в засвоєнні сучасних теоретичних знань з актуальної проблеми комунікативної лінгвістики та національного синтаксису, що сприятиме підготовці аспірантів до практичної роботи, збагаченню їх зв'язного мовлення.

Форми проведення занять: лекції, практичні заняття, самостійна робота (ІНДЗ). Організація роботи слухачів передбачає поняттєво-категоріальний масив з кожної теми, контрольні питання та самостійні завдання, роботу з науковою та довідковою літературою, а також розв'язання проблемних ситуацій та дослідно-творчих завдань.

Поточний контроль: здійснюється на заняттях через індивідуальне і фронтальне усне опитування, бліц-опитування; письмові самостійні роботи (реферати, есе); ведення термінологічного словника; практичні, індивідуальні та самостійні завдання; робота з діаграмами, графіками, схемами; розв'язання творчих задач; взаємоконтроль слухачів у парах і групах; самоконтроль тощо. Особливого значення набуває тестова форма контролю та оцінювання навчальних досягнень аспірантів. Вид семестрового контролю: модульні контрольні роботи, залік.

Результати навчальної діяльності аспірантів у межах кожного модуля оцінюють максимально у **30 балів**, змістового модуля – **15 балів**. Щонайбільший бал на заліку – **40**.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
(СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ)
 з навчальної дисципліни
„Український мовленнєвий етикет”
 (II курс – 1 семестр)

№ п / п	Зміст	Лекції	Практ. заняття	Інд. роб.	Самост. робота	Разом
1	2	3	4	5	6	7
Змістовий модуль 1. Аспекти вивчення етикетних конструкцій у сучасному мовознавстві						
1.1.	Тема 1. Науково-теоретичні засади дослідження етикетних конструкцій	2	2	–	4	8
1.2.	Тема 2. Національно-культурні чинники українського комунікативного етикету	2	2	–	4	8
1.3.	Модульна контрольна робота № 1			2	–	2
Змістовий модуль 2. Вербальні та невербальні засоби вираження етикету українців						
1.4.	Тема 1. Вербальні компоненти українського комунікативного етикету	2	2	–	8	12
1.5	Тема 2. Стандартні етикетні формули українського мовленнєвого етикету	4	6	–	6	16
1.6	Тема 3. Формально-граматичні та семантико-функціональні вияви етикетних висловлень	4	4	–	6	14
1.7	Тема 4. Синтаксична типологія етикетних конструкцій	4	6	–	8	18

1.8	Тема 5. Невербальні засоби українського мовленнєвого етикету	2	3		5	10
Модульна контрольна робота № 2		–	–	2	–	2
Усього годин		20	25	4	41	90

ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЕТИКЕТНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Тема 1. Науково-теоретичні засади дослідження етикетних конструкцій

Загальна характеристика поняття „український мовленнєвий (комунікативний) етикет” (актуалізація опорних знань). Поняття „український мовленнєвий етикет” у сучасному мовознавстві. Формально-граматичний підхід до вивчення етикетних конструкцій. Конструкції мовленнєвого етикету в аспекті комунікативної прагматики. Когнітивний, психолінгвістичний, соціолінгвістичний та культурологічний аспекти дослідження мовленнєвого етикету українського народу. Лінгвостилістичні аспекти дослідження конструкцій мовленнєвого етикету.

Тема 2. Національно-культурні чинники українського комунікативного етикету

Мова як генетичний код національної культури. Ідіоетнічні особливості спілкування. Регіональні особливості комунікування. Гендерні особливості спілкування.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕТИКЕТУ УКРАЇНЦІВ

Тема 1. Вербальні компоненти українського комунікативного етикету

Лексико-фразеологічна варіантність етикетних конструкцій. Граматичні норми вживання етикетних конструкцій. Поняття елементарності / неелементарності простого речення. Стилістична зумовленість вживання займенників в етикетних формулах.

Тема 2. Стандартні етикетні формули українського мовленнєвого етикету

Вітання. Звертання. Прощання. Подяка. Побажання. Науковий мовленнєвий етикет. Епістолярний мовленнєвий етикет.

Тема 3. Формально-граматичні та семантико-функціональні вияви етикетних висловлень

Предикативність етикетних висловлень. Модальність етикетних конструкцій української мови. Еліптизація етикетних структур. Фразеологізація конструкцій мовленнєвого етикету. Семантично-функціональні вияви етикетних висловлень.

Тема 4. Синтаксична типологія етикетних конструкцій

Дієслівні етикетні висловлення спонукально-побажального типу. Перформативні етикетні висловлення. Іменні етикетні висловлення. Еліптизовані реалізації

етикетних конструкцій. Етикетні висловлення – комунікати. Етикетні структури в позиції вставних компонентів. Етикетні висловлення – предикативні частини складних речень. Діалогічні єдності ввічливого спілкування. Стилiстичні та комунікативні характеристики етикетних висловлень.

Тема 4. Невербальні засоби українського мовленнєвого етикету

Поняття і типологія невербальних засобів комунікації. Комунікативна доцільність використання невербальних засобів етикету. Етикетні порушення невербального характеру.

Рекомендована література до змістових модулів

О с н о в н а

Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка : [монография] / Шарль Балли / перевод Е. В. и Т. В. Вентцель; ред., вступ. ст. и прим. Р. А. Будагова. – Изд. 2-е, стереотип. – М. : УРСС, 2001. – 416 с. – (Лингвистическое наследие XX века).

Білоус М.П. Мовленнєвий етикет українського народу // Культура мови і культура в мові : зб. наукових праць. – К., 1991. – С.74-81.

Білоус М. Подяка як елемент етикету наукового тексту // Мовознавство. – 1993. – №2. – С. 381–384.

Білоус М.П. Український мовленнєвий етикет // Мова і духовність нації. – К. : НМК Во, 1992. – С. 164–199.

Богдан С., Горожанова С. Звертальні вирази як елементи індивідуального стилю Уласа Самчука в романі “Волинь” // Українська мова і література: історія, сучасний стан, перспективи розвитку : науковий щорічник / за заг. ред. доц. Стефанії Панцьо. – Тернопіль : Збруч, 1989. – С. 237–240.

Богдан С. Епістолярій Лесі Українки і мовленнєвий етикет українського народу // Укр. мова і літ. в школі. – 1993. – №2. – С. 33–37.

Богдан С. Епістолярні звертання як вияв індивідуальної мовної картини світу // Актуальні проблеми менталінгвістики: Науковий збірник. – К. : Брама, 1999. – С. 292–295.

Богдан С. “Листи її, наче сплески світла...” (Мовний етикет в епістолярії Катерини Білокур) // Дивослово. – 1999. – №4. – С. 9–14.

Богдан С. Мовленнєвий етикет. Чи вміємо вибачатися // Урок української. – 2002. – №1. – С. 22–24.

Богдан С. Мовлення українських дітей і весь світ рідного слова: [Мова душа народу] // Дивослово. – 1996. – №4. – С. 16–21.

Богдан С.К. Мовний етикет українців: Традиції і сучасність. – К. : Рідна мова, 1998. – 475 с.

Богдан С. Мовний етикет як елемент мовної картини світу волинян (за романом Бориса Харчука “Волинь”) // Дивослово. – 2002. – № 3. – С. 17–21.

Богдан С. “Озовись до мене хоч інколи...” (Мовноповедінковий статус Шевченкових адресатів) // Дивослово. – 2000. – № 5. – С. 15–20.

Богдан С. Присяга в мовному етикеті українців // Дивослово. – №9. – С. 16–19.

Богдан С. Продуктивні моделі звертань і тип адресата в творах Марка Черемшини // Українське і слов'янське мовознавство : зб. наук. праць. – Вип. 4. – Ужгород, 2001. – С. 112–115.

Богдан С. Типологічне й індивідуальне в епістолярній поведінці Василя Стефаника // Вісник Львівського ун-ту: Серія філологічна. – Вип. 34. – Ч. 2. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2004. – С. 224–225.

Богдан С. Формули прихильності в українській епістолярії // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. праць. – Вип. 6 : зб. пам'яті Кирила Галаса. – Ужгород, 2002. – С. 292–298.

Гуйванюк Н. Етнопсихологічні особливості етикетних висловлень буковинців

у ХІХ ст. // Матеріали ІІІ Міжнар. історико-краєзнавчої наук. конф., присв. 120-річчю заснування Чернівецького університету. – Чернівці, 1995. – С. 112–116.

Гуйванюк Н. В. Конструкції мовного етикету в художній та епістолярній спадщині Ольги Кобилянської // Українська мова на Буковині: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 160-річчю від дня народження Юрія Федьковича (13-15 жовтня 1994р.). – Чернівці, 1994. – С. 112–115.

Етнопсихологія : навч.-метод. посібн. / за ред. Л. Е. Орбан, В. Д. Хруща. – Івано-Франківськ, 1994. – 79 с.

Журавльова Н. Звертальні формули в обрядово-величальній народній поезії // Питання синтаксису української мови: Тези доп. і повідомл. Респ. наук. конф. до 100-річчя від дня народження С.Смеречинського. – Запоріжжя, 1993. – С. 82–84.

Журавльова Н. Культура мовлення епістолярної спадщини О. Кобилянської // Науковий вісник Чернів. ун-ту : Зб. наук. праць: Слов'янська філологія. – Вип. 58–59. – Чернівці : Рута, 1999. – С. 196–198.

Журавльова Н. “...Лиш о ласку благаю...” / Формули ввічливості з коренем ласк-в епістолярному стилі (ХІХ – початку ХХ ст.) // Семантика мови і тексту : зб. статей VIII Міжнар. наук. конф. 22–24 жовтня 2003 р. – Івано-Франківськ : Плай, 2003. – С. 183–189.

Журавльова Н. Про ввічливі звертання пані, пане у мові народної поезії // Актуальні проблеми синтаксису: Матеріали Всеукр. наук. конф. присвяченої 85-річчю проф. І. І. Слинька. – Чернівці : ЧДУ, 1997. – С. 111–112.

Кононенко В. Регіональний аспект загальнонародного // Урок української. – 2002. – № 9. – С. 27–28.

Литовченко В. М. Еліптичні конструкції мовного етикету // Українське мовознавство. – К., 1987. – Вип. 14. – С. 126–131.

Литовченко В. М. Синтаксично нечленовані структури мовного етикету // Українське мовознавство : Респ. міжвід. наук. зб. – 1984. – Вип. 12. – С. 82–86.

Масенко Л. Слово писане – слово мовлене. Про книжно-писемні й усно-розмовні різновиди української літературної мови // Дивослово. – 2003. – № 2. – С. 22–24.

Мацько О. М. Мовні формули у дипломатичних текстах сучасної української мови (функціонально-стилістичний аналіз): Автореф. дис. ...канд. філол. наук. – К., 2001. – 21 с.

Мельничук О. Традиційне та специфічне у системі “формул ввічливості” в сучасній українській мові // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – Вип. 116 : Слов'янська філологія. – Чернівці: Рута. 2001. – С. 128–32.

Миронюк О. М. Історія українського мовного етикету (засоби вираження ввічливості) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1993. – 22 с.

Новичкова Р. М. Про контактоспрямоване функціонування імперативних форм // Мовознавство. – 1977. – № 3. – С. 69–71.

Панько Т. І. Індивідуальне й соціальне у виробленні українського інтелігентного мовлення // Українська мова і література в школі. – 1992. – № 1. – С. 3–9.

Плющ Н. П. Формули ввічливості в системі українського мовного етикету // Українська мова і сучасність. – К. : НКМ ВО, 1991. – С. 90–98.

Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. – Львів : Сполом, 2001. – 223 с.

Скаб М. С. Граматика апеляції в українській мові.- Чернівці: Місто, 2002.- 273 с.

Соловій У. В. Оцінно-образна номінація у структурі художнього тексту (на матеріалі “малої прози” кінця XIX – поч. XX ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Івано-Франківськ, 2003. – 24 с.

Д о д а т к о в а

Агафонова А. М. Авторизовані конструкції в сучасній українській мові. – Автореферат дис. ... канд. філол. наук. – Івано-Франківськ, 1999. – 19 с.

Акишина А. А., Формановская Н. И. Речевой этикет в таблицах и упражнениях. – Изд. Моск. ун-та, 1973. – 86 с.

Бабич Н. Сила мовленого слова. – Чернівці: Рута, 1996. – 176 с.

Багмут А. Й. Семантика і інтонація в українській мові. – К.: Наук. думка, 1991. – 165 с.

Бацевич Ф. С. Атмосфера спілкування: спроба психолінгвістичного дослідження // Мовознавство. – 2002. – № 4–5. – С. 26–32.

Бацевич Ф. С. Мовленнєвий жанр у дискурсі: Проблеми виділення і комунікативного аналізу // Мовознавство. – 2005. – № 2. – С. 41–50.

Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики: монографія. – Львів: Видавн.центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 281 с.

Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. – К.: Академія, 2004. – 342 с.

Головацький Я. Слова – вітання, благословенства, чемности і обичайности у русинів // Вінок русинам на обжинки. – Відень, 1847. – Т.2. – С. 257–258.

Дудик П. С. Звертання-речення в сучасній українській мові // Укр. мова і літ в школі. – 1971. – №5. – С. 37–43.

Зборовська Н. Фемінний характер української ментальності // Сучасність. – 2001. – № 7–8. – С. 146–150.

Зінкевич-Томанек Б. Ввічливі звороти в польській та українській мовах // Лінгводидактика слов'янських мов як феномен культури: тематичний зб. наук. праць. – К., 1993. – С. 114–122.

Ленець К.В. Поговоримо про листування // Культура слова: Респ. міжвід. зб. – 1978. – Вип. 14. – С. 79–85.

Лексикографічні праці

Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М.: Сов. писатель, 1966. – 607 с.

Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич. – К.: Довіра, 2007. – 205 с. – (Словники України).

Бибик С. П. Словник епітетів української мови / С. П. Бибик, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт– К., 1998.

ВТСУМ 2005: Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2005. – 1440с.

Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич,

І. С. Олійник. – К. : Гол. вид-во „Вища шк.”, 1985. – 360 с.

Городенська К. Г. Граматичний словник української мови: Сполучники / Городенська К. Г. – К., Херсон : Ін-т укр. мови НАН України, Херсон. держ. ун-т, 2007. – 349 с. [2.].

Золотова Г. А. Синтаксический словарь: Репертуар элементарных единиц русского языка / Г. А. Золотова. – М. : Наука, 1988. – 440 с.

Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. Єрмоленко С. Я. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.

Мала філологічна енциклопедія: [довідник] / укл. : О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2007. – 478 с.

Русский семантический словарь. Толковый словарь, систематизированный по классам слов и значений / РАН Ин-т рус. яз.; под ред. Н. Ю. Шведовой : в 6-ти т. – М., 2002. – Т. 1. – 807 с. : ил. (66 схем); М. : Азбуковник, 2002. – Т. 2. – 762 с. : ил. (97 схем); М. : Азбуковник, 2003. – Т. 3. – 720 с. : ил.; М. : Азбуковник, 2007. – Т. 4. – 952 с.

Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка : у 3-х т. – Т. 1 / за ред. докт. філол. наук, проф. М. А. Жовтобрюха. – Т.1 : Харків, 1978. – 664 с.; Т 2 : Харків, 1979. – 680 с.; Т. 3 : Харків, 1979. – 680 с.

Словарь української мови / упоряд. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко : в 4-х т. / НАН України; Ін-т української мови. – К., 1996–1997.

Українська мова : [енциклопедія]. – К. : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. – 752 с.

Фразеологічний словник української мови : в 2-х т. / укл. В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 1999. – 984 с.

Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд. – М. : Большая Росс. энциклоп., 1998. – 685 с.

14. Інформаційні ресурси

1. Український правопис (повний текст, роз'яснення) // <http://slovoua.com/pravorups>
2. Довідник з української мови // <http://javot.net/mova/glav.htm>
3. Електронний підручник з української мови // <http://www.mova.info/pidruchn.aspx>
4. Літературне місто. Онлайн-бібліотека української літератури. Освітній онлайн-ресурс // <http://litmisto.org.ua>
5. Офіційний сайт Української мови // <http://ukrainskamova.at.ua>
6. Істрія України IX-XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації. Розділ: Мовознавство // <http://izbornyk.org.ua/links/inmovozn.htm>